

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΕΤΣΙΟΥ

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ο ΑΓΚΩΝΙΤΗΣ
EN THI ΛΑΚΩΝΙΚΗ

Εις τῶν περιεργοτάτων τύπων τῆς Ἀναγεννήσεως εἶνε δὲ ἐξ Ἀγχώνος λόγιος τοῦ δεκάτου πέμπτου αιώνος Κυριακὸς de Pizzicollis. Γεννηθεὶς τῷ 1391 καὶ ὑπὸ τοῦ πρὸς τὴν ἀρχαιολογίαν ζήλου καταληρθεὶς, ἐγκατέλιπε τὴν ἐμπορίαν, εἰς τὴν ἥσο τὸ κατ' ἀρχὰς πρωτισμένος, καὶ ἐτράπη εἰς περιηγήσεις ἀρχαιολογικὰς, αἵτινες, διακοπτόμεναι· ἐν τῷ μεταξύ, διήρκεσαν ἐν δλῷ τριάκοντα καὶ πέντε ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1412 μέχρι τοῦ 1447. Ἐπιγραφαὶ, νομίσματα, μνημεῖα ἀπετέλεσαν κατὰ τὰς περιοδείας αὐτοῦ ταύτας τὸ κυριώτατον αὐτοῦ ἐνδιαφέρον.

Ίδιας δὲ ὑπῆρξεν ὁ Κυριακὸς εἰς τῶν πρώτων ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ στρεψάντων τὴν προσοχὴν εἰς τὴν περισυλλογὴν ἀντιγράφων ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, ἀτινα καὶ μέχρι· τῆς σήμερον διὰ τὴν ἀπώλειαν πολλῶν πρωτοτύπων εἶνε ἄξια πολλοῦ λόγου καὶ μελετῶνται μετ' ιδιάζοντος ζήλου ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων. Δὲν εἶνε δὲ ὑπερβολὴ νὰ εἴπωμεν, διτι ὑπῆρξεν ὁ ιδρυτὴς τῆς ἐπιγραφικῆς, καθ' ἓ πράγματι καὶ ἐπεκλήθη ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Ziebarthi. Ἄλλα τὴν ἀντίληψιν ταύτην πρέπει νὰ περιορίσωμέν πως, ἀποδεχόμενοι, διτι Κυριακὸς δὲ Ἀγχωνίτης ὑπῆρξεν δὲ πρώτος συστηματικῶς περισυλλέξας ἐπιγραφάς. Ἀπεδειξάμεν γ δὲ ἀλλαχοῦ, διτι καὶ ἐν τούτῳ ὑπῆρξε μαθητὴς τῶν Βυζαντίνων, οἵτινες καὶ πρὸ αὐτοῦ δὲν εἶχον ἀμελήσει ἀντιγράφουτες σκοράδην ἀρχαίας ἐπιγραφάς ἐν χειρογράφοις¹.

'Ἄλλον' δὲ Κυριακὸς, περιηγούμενος τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἐξ

¹ "Ιδε Νέον 'Ἐλληνομνήμονα Τόμ. Α' σ. 257 κ. ί., 385 κ. ί., Τόμ. Β' σ. 29 κ. ί.

ἀρχαιολογικοῦ ζήλου, δὲν ἥμελει καὶ τῶν συγχρόνων πραγμάτων. Διὸ διαφόρους ἀξίας γνώστεως εἰδῆσεις μετέβωκεν εἰς ἡμᾶς περὶ τε τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ καὶ τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα. Μάλιστα δὲ τοιαῦτ' ἀπομνημονεύματα ἐκ τῶν περισσειῶν αὐτοῦ εὑρίσκουμεν ἐν τῷ Ὁδοιπορικῷ¹ καὶ ἐν ταῖς Ἐπιγραφαῖς ταῖς εὑρεθείσαῖς ἀντὶ τοῦ Ἰλλυρίκου², ἕργῳ ἔκδοθέντι τρεῖς δλους αἰῶνας μετά τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἤκμαζεν ὁ Κυριακός. Οὐδὲν δ' ἀπ' ἵναντος περὶ Πελοποννήσου περιλαμβάνεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς καὶ τοῖς Commentarii τοῦ Κυριακοῦ.

Αἱ δὲ πλεῖσται τῶν ἀρηγήσεων τοῦ Κυριακοῦ περὶ τῆς Λακωνικῆς ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπει 1436 περισσείαν αὐτοῦ. Ἐφθασε δ' εἰς τὸν Μυστρᾶν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ δεσποτάτου, τῇ ὀγδόῃ τῶν Ὁκτωβρίων καλανδῶν, ἡτοι τῇ 24 Σεπτεμβρίου³. Βλέπομεν δ' αὐτὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν Μυστρᾶν (ad ipsam Spartaniā Mysithrātem) Archasana ex villa. Καὶ ἐκ μὲν πρώτης ἀπόψεως ἡδύνατο νὰ νομισθῇ, διτὶ villa Archasana εἶνε οἱ σημερινοὶ Ἀρκασάδες τοῦ δῆμου Φάριδος· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε πιθανόν, διότι ὁ Κυριακὸς, δετις κατέβη εἰς τὴν Λακωνικὴν ἐκ Πατρῶν, διαβὰς τὸν Ἀλφειὸν, καθ' ἀ διηγεῖται, per tres riuulos, primumque Argyropolamon, secundum Licurion, tertium Karbona, οὐδένα λόγον εἶχε χάριν μεταβάσεως εἰς τὸν Μυστρᾶν νὰ κατέλθῃ πρῶτον χιλιόμετρα δλα πρὸς τὰ νοτιοανατολικὰ τοῦ Μυστρᾶ, δπου κείνται οἱ Ἀρκασάδες. Τοιαύτη ὁδοιπορικὴ παραπλάνησις δὲν θὰ ἡτο ἀδύνατος, ἀν ὁ Κυριακὸς ἡτο δλως ἀγερμάτιστος περὶ τὸ περιηγεῖσθαι. Ἀλλ' ἀπ' ἵναντίας εἶχε πεῖραν ίκανήν, ἐποιεῖτο δὲ χρῆσιν ἐμπείρων ὁδηγῶν. Τοιοῦτον

¹ Kyriakl Anconitani Itinerarium aunc primum ex Ms. codice in lucem eratum. Ἐατ. Αναργυρίου Μελιού. Ἐν Φλωρίνει. 1742.

² Inscriptiones seu Epigrammata graeca et latina reperta per Illyricum a Cyriaco Anconitano apud Liburniam, designatis locis, ubi quaeque inventae sunt cum descriptione Itineris. Ἐν Ρόμη. 1747.

³ Inscriptiones seu Epigrammata σ. XXXVII.

εἶχε κατὰ τὴν περιοδείαν τοῦ ἔτους ἐκείνου μέχρι μὲν τῶν πηγῶν τοῦ Ἀλφειοῦ τὸν ὄνομαστὶ ὑπ' αὐτοῦ μνημονευόμενον *Musacechum Agogitem*, ήτοι ἀγωγιάτην Μουζάκον ἢ μᾶλλον Μουζάκην, Ἀλβανὸν πίθανῶς. Ἐκεῖθεν δὲ προεγώρησε πρὸς τὴν Δακωνικήν, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ φίλου αὐτοῦ Μέμνονος, οὐ ποτεῖται μναῖαν ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τινα ιερέα Δανιὴλ, φίλον αὐτοῦ, ἀγνωστὸν ἀν δρθόδοξον ἢ καθολικόν¹. Ἡτο δὲ ὁ Μέμνων οὗτος, περὶ οὗ προστίθεται ex Praefecturae Memnonis praefati rure χερπινίας, δ τότε ἀρχῶν τῆς Κερπινῆς παρὰ τὰ Καλάβρυτα νόθος υἱὸς Καρόλου Β' Τόκκου τοῦ δουκὸς Λευκάδος.

'Ο Κυριακὸς λέγει τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην ἀφισταμένην τοῦ Μυστρᾶ τρία μῆνια, τὸν δὲ Μυστρᾶν κείμενον ἐπὶ τῆς χορυφῆς λόφου, δετις ἐκαλεῖτο Spartanus. Ἀναφέρει δ' ἔπειτα, δτι εἶδεν ἐν Μυστρῷ ἀρχοντα τὸν δεσπότην Θεόδωρον Παλαιολόγον τὸν πορφυρογέννητον (Theodorum Palaeologum Porphyrogenitum Despotem regnante vidimus). Ἡτο δὲ οὗτος Θεόδωρος Β', δι υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Παλαιολόγου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Κωνσταντίνου· ἦρχε δ' ἐν Μυστρῷ ἀπὸ τοῦ 1407, διαδεχθεὶς τὸν θεον Θεόδωρον Α', υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Παλαιολόγου. Τοῦτον δὲ βεβαίως καὶ ἐκ τοῦ πλησίον εἶδεν δ 'Αγκωνίτης, ἐπισκεφθεὶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Μυστρᾶ, καὶ ταύτην, ὡς εἰκὸς, ἔχει ἔνγοιαν τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον vidimus. Ἄλλὰ δυστυχῶς δὲν λέγει εἰς τὴν ἡμᾶς πλειότερά τινα περὶ τοῦ δεσπότου δ Κυριακός. Ἐμεινε δ' ὁ περιηγητὴς ἐν Μυστρῷ μίαν καὶ μόνην ἡμέραν· τὴν δ' ὑστεραίαν (die postero), 25 Σεπτεμβρίου, κατῆλθεν εἰς τὸ πεδίον (ad planiciem), καὶ εἶδε τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Σπάρτης.

Ἡ δ' ὑπὸ τοῦ Κυριακοῦ περιγραφὴ τῶν ἐρειπίων τούτων εἶνε βραχεῖα, ἀλλὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα εἶνε ἀξια προσοχῆς, ἐπειδὴ τὰ τότε σωζόμενα ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Σπάρτης θαν περισσότερα καὶ ἀξιολογώτερα ἡ γον. Καὶ δὲν εἶχε μένειν

¹ Ιδε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐν ταῖς Inscriptiones seu Epigrammata σ. XXXX.

ἡ Σπάρτη ἀοίκητος διὰ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ περιπτώσει ἔτι πλείονα θὰ ἐσώζοντο ἴχνη τοῦ παρελθόντος, διότι ὅπου ἐν Ἑλλάδι συνέχης ὑπῆρξεν ἡ οἰκησίς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων πλειότεραι ὑπῆρξαν αἱ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων οἰκητόρων ἐπελθοῦσαι καταστροφαὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων, ἐποικοδομούντων ἡ μεταποιούντων τὰ προύπαρχοντα κτίρια ἡ μεταχειριζομένων τοὺς ἀρχαίους λίθους χάριν τῶν νεωτέρων κτισμάτων. Ἀλλ' οἰαιδήποτε καὶ ἐν εἶχον ἐπέλθει βλάβαι εἰς τάρχατα μνημεῖα κατὰ τοὺς αεσαιωνικοὺς χρόνους, καθ' οὓς τὴν θέσιν τῆς Σπάρτης ἐπείγεν ἡ πόλις Λακεδαιμονία, ἡ προτοῦσα καταστροφὴ εἶχε βιβαίως ἀνασταλῆ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν Παλαιολόγων, καθ' οὓς τὴν Λακεδαιμονίαν ἐγκαταλειρθεῖσαν εἶχε διαδεχθῆ ὁ Μυστρᾶς ἐν ᾧ θέσει πρὸ τῆς ιδρύσεως τοῦ δεσποτάτου εἶχον τείχισε τὴν ἀκρόπολιν οἱ Βιλλαρδουΐνοι.

Δὲν εἶνε διὸ τοῦτο ὑπέρβολον ὃσα διηγεῖται περὶ τῶν σωζόμένων ἔρειπίων τῆς ἀρχαίας Σπάρτης ὁ Ἰταλὸς περιηγητής. «Εἰδομεν, λέγει, εὑρυτάτης πόλεως λείψανα, ἀγάλματα ἐπιφρανῆ, κίονας μαρμαρίγους καὶ ἐπιστύλια τῇδε κάκεῖσε ἀγάτοις ἀγρούς ὑπὸ τῆς μακρᾶς ἀρχαιότητος συμπεπτωκότα. Ός μάλιστα δὲ ἀξιοσημείωτα τῶν μεγίστων καὶ ἐπιφανεστάτων κτιρίων τῆς πόλεως ὃσα εἶδον ἀναγράφω τὴν σκηνὴν τῶν γυμνασίων (*Gymnasiorum scenam*), διαγινωσκομένην μέχρι τοῦ οὐρανοῦ κατὰ μέγα μέρος, ἐκπρεπῆ καὶ ἐκ λείου μαρμάρου, ἡς εἶνε δραταὶ οὐκ ὀλίγαι μαρμάριγαι βάσεις ἀγαλμάτων». Εὗρε δὲ καὶ ἀντέγραψεν ἐν τῇ Λακεδαιμονίᾳ τῇ ἐπεχούσῃ τὸν τόπον τῆς Σπάρτης δεκαεπτάκατης ἀρχαίας ἐπιγραφὰς, τὰς μὲν πλείστας ἐκ τοῦ γυμνασίου, ἄλλας δὲ ἐξ ἄλλων μνημείων. «Ρητῶς δὲ μνημονεύει τῶν μεγάλων καὶ ἐκπρεπεστάτων μαρμαρίνων ἐπιστυλίων κιόνων, τῆς μαρμαρίης βάσεως παρὰ τὴν ἀγορὰν, τῶν μαρμαρίνων ἀγαλμάτων Κάστορος καὶ Πολυδεύκους, τοῦ κολοσσιοῦ ἀνδριάντος τοῦ Λυκούργου, τῶν μαρμαρίνων ἐπιστυλίων παρὰ τὴν ἐπιφανῆ σκηνὴν τῶν γυμνασίων.

E.Y. ΕΠΙΣΚ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

‘Ως είχες, οι χαρακτηρισμοὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων, οὓς παρέχει ὁ Κυριακὸς, δὲν στηρίζονται πάντες εἰς τὰ πράγματα. Ἀλλὰ πόθεν αἱ δύναμεις αὗται; Ἐπλασεν αὐτὰς αὐτὸς ὁ ἀρχαιομαθῆς περιηγητής; Τοῦτο εἶναι λίαν ἀπίθανον. Πολὺ δὲ πιθανώτερον εἶνε, διῃ ἐφέροντο αὗται ἀνὰ τὰ στόματα τῶν Λακεδαιμονίων, ἐν μέρει μὲν διασωθεῖσαι ἐκ λαϊκῆς παραδόσεως μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰώνος, πολλῷ δὲ μᾶλλον εἰςαχθεῖσαι υπὸ λογίων ἡ γῆμαμαθῶν ἀνδρῶν τῶν περὶ τοὺς Παλαιολόγους τοῦ Μυστρᾶ. Ἀδύνατον δῆλα δὴ νὰ μὴ συνέβη καὶ ἐν Σπάρτη ἀνάλογόν τι πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς Ρώμης, ἃτινα εἶχον τὰ Mirabilia αὐτῶν, καὶ πρὸς τὰ τῶν Ἀθηνῶν, περὶ ἀπλάσθησαν τὰ μυθάρια, ὃν ἀπηγήσεις εἶναι οἱ Ἀνώνυμοι τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐν ἔτει 1436 ἀνθολογία τοῦ Κυριακοῦ. ‘Αλλ’ οὐχ ἡτον περίεργα εἶναι ὅσα διηγεῖται περὶ ἔξαιρέτου τινὸς Σπαρτιάτου θηρατοῦ καὶ φωμαλέου νεανίου, ὃν εἶδε κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς villa Archasana εἰς Μυστρᾶν δδοιπορίαν. «Σήμερον, γράφει τῇ 24 Σεπτεμβρίου, ἐν ᾧ ἐπορευόμεθα μετὰ τῶν γῆμετέρων συνοδοιπόρων ἐκ τῆς villa Archasana πρὸς αὐτὸν τὸν Μυστρᾶν, εἰδομέν τινα Σπαρτιάτην νεανίαν, ὑψηλὸν τὸ ἀνάστημα καὶ λίαν περικαλλῆ, ἐπονομαζόμενον Γεώργιον Χοιροδόντην»¹. οὗτῳ μᾶλλον ἡ Χοιρόδοντα εἰκάζω καλούμενον τὸν Georgium Chirodonta, scilicet Apridentem. «Λέγουσι δὲ, ὅτι οὗτος, ἐν ᾧ ἔκυνήγει μεθ' ἐτέφων πέντε ἀνὰ τὰ δάση, ὑπαντήσαντος αὐτῷ ἀγρίου κάπρου, ἐπιπηδήσας ἀνωθεν ἐπὶ τῆς φάρεως, διὰ μόνης τῆς ἰσχυρᾶς χειρὸς κατεστόρεσε καὶ ἐφόνευσε τὸ θηρίον. Πρὸς δὲ τούτοις ποτὲ δύο κοινὰ ἀνδρῶν σώματ' ἀνασηκώσας διὰ τῆς χειρὸς μετέφερεν ὑπὸ τὰς ἀμπέλους εἰς ἀπόστασιν βημάτων τινῶν. Καὶ ἐμὲ δὲ χάριν ἀνακουφίσεως καὶ δικῆς ἐκδηλώση τὴν καλοκάγαθίαν αὐτοῦ, παρὰ τὴν ὅχθην ποταμίου τινὸς ἀναλαβών διὰ τῆς χειρὸς ὑπὸ τὸν βραχίονα, κατέθηκεν εἰς τὸ ἀντιπέραν μέρος τοῦ ποτα-

μοῦ προεγγίζοντες δέ εἰς τὴν πόλιν εἶδομεν αὐτὸν διαστρεβλώσαντα καὶ θρυμματίσαντα εἰς τεμάχια ρίζῶν σιδηρᾶν ἔχουσαν πάχος τριῶν δακτύλων»⁴.

Ἡ δέ ἐν τῇ ἀνω διηγήσει μνείᾳ τοῦ ὑπὸ τοῦ Χοιροδόντη φονευθέντος ἄγριοχοίρου δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήξῃ ἡμᾶς. Ἡ Πελοπόννησος εἶχε κατ' ἔκεινο τοῦ χρόνου καὶ ἄλλα ἄγρια θηρία, καὶ δῆ καὶ ἄρκτους, ως ἐξάγομεν εξ ἄλλων σημειωμάτων τοῦ Κυριακοῦ. Καὶ δῆ, δτε μεσοῦντος τοῦ Σεπτεμβρίου εἶχε φθάσει παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ συνηντήθη ἔκει μετὰ τοῦ Μέμυγονος Τόχκου, προσῆλθον πρὸς τούτον πανταχόθεν ἐκ τῶν περιχώρων ἀγρόται ἐκ τῆς θήρας ἐπιστρέφοντες καὶ φέροντες ἄλλοι μὲν ποικίλους ἵχθυς ἐκ τῶν ρείθρων τοῦ Ἀλφειοῦ, ἄλλοι δὲ δρθόκερων ἔλαφον καὶ ἄλλοι παμμεγέθη ἄρκτον. Αστη δὲ εἶνε πιθανώτατα ἡ αὐτὴ ἐκ τῆς Κερπινῆς ἄρκτος, ἡς τὴν δορὰν ἔστειλεν δὲ Κυριακὸς διὰ τοῦ ἀπολυθέντος ἀγωγιάτου Μουζάκη εἰς τὸν φίλον Δανιὴλ τὸν Ιερέα, ἵνα ἐπιμεληθῇ αὐτῆς διά τινος ἐμπείρου τῶν τοιούτων.

Προχωρῶν δ' δὲ Κυριακὸς πρὸς τὴν Σπάρτην (ad ipsam Spartam Arcem) καὶ τὰ πεδία καὶ τὰς ὅχθας τοῦ Εὔρωτα καὶ θεώμενος μετ' ἐκπλήξεως τοὺς γεραροὺς τόπους, δπου ἔκειτο ἡ ἀξία πολλῆς μνήμης πόλις τῶν Λακεδαιμονίων, κατέσπαρμένους ἔτι καὶ νῦν, ως λέγει, ὑπὸ παμμεγίστων ἐρειπίων, ἡκουσεν αὐτόθι τῆς μούσης Καλλιόπης, ἥτις, ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καταπτᾶσσα, ἐψάλεν εἰς αὐτὸν ἐν γλαφυρωτάτῳ ἴταλεκῷ ίδιωματι ἐπίγραμμα, δπερ καὶ παραθέτει ἀπαραλλάκτως ὃδε·

Alma Città Laconica Spartana

Gloria de Grecia già del Mondo exemplo
D' arme, e de Castità Ginnasio e Templo
E d' ogni alma virtù specchio e fontana.

⁴ Inscriptiones seu Epigrammata s. XXXXII x. E.

Se politia costumi e legge humana,
 Con l'alire tuoi moral virtù contempro.
 Puoi te remiro in Eurotia extemplo,
 Exclamo al cuor dell' Alma tua Diana

Doue¹ el tuo bon Lieurgo, ove Dioscori
 Divi gemelli Castore, et Polluce,
 Anaxandrida, Orthriada, et Gilippo.

Euriste, et Leonida, ove demori
 Atride, et Pausania, o chiaro Duce
 Lisandro, Aristo, Agesilao, et Xanthippo.
 Non Roma, non Filippo

Dixe ma el secol vil nostro ad confino
 La volta² in Mysithra sub Constantino.

Διὰ τοιούτου πλάσματος ἐδικαιολόγησεν ὁ Κυριακὸς τὴν ἔμπνευσιν τὴν ἐπελθοῦσαν αὐτῷ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἡρειπίων τῆς Σπάρτης. Τοῦ δὲ ιταλικοῦ τούτου ἐπιγράμματος, ἐνῷ δὲν λειπουσιν ιστορικαὶ συγχύσεις, ἔχομεν καὶ Ἑλληνικὴν πεζὴν μετάφρασιν, γενομένην Ἰσως ὑπὸ τοῦ περιφανοῦς λογίου τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος Γεωργίου τοῦ Γεμιστοῦ.
 Ἐχει δὲ αὗτη ὥδε·

'Ω λαμπρὸν πόλις λακωνικὴ Σπάρτη, κλέος Ἑλλάδος τῆς τε οἰκουμένης πάσης παράδειγμα, δπλων καὶ σωφροσύνης γυμνάσιον καὶ τέμενος καὶ τῆς ἀλλης πάσης θείας ἀρετῆς ἐνοπιρον καὶ πηγή. Ἔὰν τὴν πολιτείαν σου καὶ ἔθη νόμον τε ἀνθρώπινον σὺν ταῖς ἀλλαις σου ἡθικαῖς ἀρεταῖς ἀνασκοπῶ καὶ ἐπειπά σε δρῶ, πρὸς Εὐρώπαν ἐξαίφνης ἀνακράζω, πρὸς χῶρον τῆς κυδίστης σου Ἀριέμιδος. Ποῦ ἔστιν δὲ σός ἀγαθὸς Λυκοῦργος, ποῦ Διόσκοροι οἱ δίδυμοι θεοὶ Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, Ἀραξανδρίδας, Οδρυνάδας καὶ Γύλιππος; Ω Εὐρύναθενες καὶ Λεω-

¹ Γραπτίον doν' è.

² Γραπτίον La volta è L' avvolto.

νίδα, ποῦ διαιτᾶσθε, Ἀποσίδα καὶ Πανσανία, ὡς λαμπρότατες ἡγεμών, ὡς Λύσανδρος, ὡς Ἀριστών, Ἀγησίλαος τε καὶ Σάνθιππε; Οὐδὲ Ῥώμη, οὐδὲ Φίλιππος, ἔφη, ἀλλ' ὁ χρόνος καὶ τῶν ἡμετέρων γενεῶν ή ἀγαθόρια καὶ δαμνυμία μεταβληθῆναι παρεσκεύασεν εἰς Μυστρῷν ὑπὸ Κωνσταντίνον¹.

III Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ μνείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου δύναται νὰ εξηγηθῇ κατὰ διπλοῦν τρόπον. Πρῶτον μὲν δυνάμεθα δῆλα δὴ γὰρ ὑποθέσωμεν, δτι τὸ ἐπίγραμμα δὲν συνετάχθη τῷ 1436, ἀλλὰ κατὰ τὴν μεταγενεστέραν περιοδείαν τοῦ Κυριακοῦ τὴν ἀρξαμένην τῷ 1444, ἡτις συνέπεσε πρὸς τὴν δριστικήν ἐν Μυστρᾷ ἀρχὴν τοῦ Κωνσταντίνου, ἀπὸ τοῦ 1443 μέχρι τέλους τοῦ 1448, δτε ἀνεγώρησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, δπως διαδεχθῆ ὡς αύτοχράτωρ τὸν θανόντα ἀδελφὸν καὶ προκάτοχον Ἰωάννην. Ταύτην δὲ τὴν ὑπόθεσιν ἔξήνεγκα, δτε τὸ πρῶτον ἔξεδωκα καὶ διὰ μακρῶν ὑπεμνημάτισα τὴν ἐλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Κυριακοῦ². Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει θὰ ἐπρεπε νὰ παραδεχθῶμεν, δτι ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Inscriptioes seu Epigrammata τοῦ Κυριακοῦ, ἡτις ἔγεινεν αἰῶνας δλους μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀγκωνίτου συλλογὴν τῶν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, συνανεμίχθησαν ἐκ συγχύσεως τὰ ἐκ τῶν δύο περιηγήσεων σημειώματα τοῦ Κυριακοῦ. Ἀλλὰ δύναται γὰρ ὑποτεθῆ καὶ τι ἄλλο, δτι ἡ κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου μομρὴ ἐχφέρεται ὑπὸ τοῦ Κυριακοῦ ἐκ κακοβούλων εἰςηγήσεων τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ δεσπότου Θεοδώρου, ἀκριβῶς κατ' αὐτὸν ἐκεῖνο τὸ ἔτος τῆς πρώτης εἰς τὴν Σπάρτην ἐπισκέψεως τοῦ Ἀγκωνίτου, τὸ 1436, εὑρισκομένου εἰς δῆξιν πρὸς τὸν Κωνσταντίνον, πειραθέντα γὰρ καταλάβη τὸν Μυστρᾶν³.

Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ περιοδείαν τοῦ 1436 ἀγαφέρονται καὶ δσα

¹ "Ιδε Σπυρ. Π. Λάμπρου Ἐπίγραμμα Κυριακοῦ τοῦ ήτο Ἀγκῶνος περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Μυστρᾶ ἐν τῷ Ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ "Επ. Ζ" (1903) σ. 39-48.

² "Ιδε Ἐπετηρίδα τοῦ Παρνασσοῦ ἔνθ" ἀν. σ. 39 κ. 4.

³ "Ιδε τῆς ἐμῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Γ" σ. 886.

κατόπιν διηγεῖται ὁ Κυριακὸς περὶ τῆς ἐπισκέψεως εἰς τὴν Κορώνην καὶ τὴν Πύλων¹. Ἀξιόλογος δ' εἶναι ἡ ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένη λεπτομέρεια, διτὶ διέπλευσε τὸν λακωνικὸν κόλπον ἐπὶ πλοιαρίου (*scapha*), διπερ ἐκυβέρνα Ταινάρειός τις ἀγγινούστατος ναύτης καλούμενος Ἰωάννης Ρωσέας ή Ροζέας (Rosea). Εὔρε δ' ἐν Πύλῳ ὁ Κυριακὸς ὡς διοικητὴν, ἐγκατασταθέντα υπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, Ἰωάννην τινὰ Παλαιολόγον, συγγενῆ αὐτοῦ Βεβαίως. Ὁπό τὴν διδηγίαν δ' αὐτοῦ ὁ Κυριακὸς ἡδυνήθη ἐπισκερθῆν τὸ σωζόμενον μέρος τῶν ἀρχαίων τῆς πόλεως τειχῶν καὶ ἀνεύρῃ μαρμαρίνην βάσιν ἀνδριάντος τοῦ καίσαρος Γορδίανου κατωρορυγμένην κατὰ τὸ ήμισυ ἐν τινι ἀγρῷ.

'Αλλ' ἂν τῶν δύο ἀνωτέρω εἰκασιῶν περὶ τοῦ χρόνου τῆς περιοδείας τοῦ Κυριακοῦ ἔχεινης, καθ' ἣν συνετάχθη τὸ ἐπίγραμμα τὸ ποιούμενον ἐν τέλει μνείαν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, δρθοτέρᾳ υποτεθῆ ή πρώτη, ή καταβιβάζουσα τὴν περιήγησιν ἔχεινην εἰς τὰ ἔτη τῆς δριστικῆς ἐν Μυστρᾷ δεσποτίας αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἔτῶν 1443 καὶ 1448, τὸν χρόνον τῆς περιοδείας ταύτης δυνάμεθα νὰ δρίσωμεν ἀκριβῶς ἐξ ἐλληνικοῦ τινος συνταγματίου τοῦ Κυριακοῦ.

Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ μόνον ἐλληνιστὶ συντεταγμένον ἔργον τοῦ Ἀγκωνίτου, καὶ σώζεται ἐν τῷ ὑπ' ἄρ. 517 κώδικι τῆς ἐν Βενετίᾳ Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης. Ἐπιγράφεται δὲ Μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ τάξις κατὰ τοὺς παλαιοὺς Ρωμαίους πρὸς τὸν Κωνσταντίνον Παλαιολόγον πορφυρογέννητον καὶ πανάριστον Λακεδαιμονίων βασιλέα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰωνίου καὶ πιστοτάτου δούλου Κυριακοῦ τοῦ Ἀγκωνέως ἐν τῇ τῆς Σπάρτης πρὸς Ταῦγετῷ τῷ δρει θεοφυλάκτῳ ἀκροπόλει Μυζηθρῷ καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ λαμπρῷ καὶ βασιλικῇ αὐλῇ. Καὶ τίς μὲν ή ἀφορμὴ καὶ δισκοπὸς τοῦ βραχυτάτου τούτου ἔργου δὲν γιγάντιον. Ἄξιον δὲ λόγου εἶναι, διτὶ ἐπιφέρεται ἐν τέλει τῆς ἐπιγραφῆς ή μηνολογία ἐς τὸ προνόμων φεβρουαρίων εὐτυχὲς λαμπρὸν καὶ Κυ-

¹ *Inscriptiones seu Epigrammata s. XXXXIV.*

ριακήν ήμέρα, ἡνὶ δὲ ἔκδούς τὸ μικρὸν ἔργον τοῦ Κυριακοῦ Γεώργιος Castellani δι’ εὑρυῖν συνδυασμῶν καθιώρισεν ὡς συμπίκτουσαν πρὸς τὴν 4 Φεβρουαρίου 1448¹.

‘Ομοίως δὲ ἀξία προσοχῆς εἶναι η ἐκ τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης ἐπιγραφῆς δηλουμένη φιλία σχέσις καὶ ἀφοσίωσις τοῦ Κυριακοῦ πρὸς τὸν Κωνσταντίνον Παλαιολόγον. Παραβάλλοντες δὲ τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν αὐτῇ λεγόμενα πρὸς τὸν τελευταῖον στίχον τοῦ περὶ τῆς Σπάρτης ἐπιγράμματος, πειθόμεθα ὅπόσον ἐπιπολαίᾳ υπῆρξεν η πρώτη ύπὸ τοῦ Κυριακοῦ κατάκρισις τοῦ Κωνσταντίνου, αὐτοῦ ἔκείνου, οὐδὲπειτα, γνωρισθεὶς ἐγγύτερων μετ’ αὐτοῦ, ἀπέβη δικαίως θαυμαστὴς καὶ αἰώνιος καὶ πιστότατος δοῦλος. Όχι δὲ ἀτόπως ὠνόμασε λαμπρῶν τὴν αὐλὴν τοῦ δεσπότου ἔκείνου, διτὶς ἥδη ἐν Μυστρᾷ ἐπέδειξε τὰς ἡγεμονικὰς ἔκείνας ἀρετὰς, διετράνωσε μετ’ οὐ πολὺ ἐν Κωνσταντιγουπόλει ὡς τελευταῖος αὐτοχράτωρ τοῦ Βυζαντίου.

¹ Un traité inédit de Cyriaque d'Ancone iv τῇ Revue des études grecques
Τόμ. Θ' (1896) σ. 225 - 230.